

Kevevára és környéke népesedésének évszázadai – dióhéjban

Jelen tanulmány a történelmi Temes vármegye egykori Kevevárai járásának népesedési sajátosságait kívánja „dióhéjban” bemutatni, különös tekintettel az anyanyelvi és vallási viszonyokra. A Kevevárai járás a dualizmus korának (1867–1910) magyar népszámlálási adatai szerint kilenc nagyközséget tömörített egy közigazgatási egységbe. A járás központja a nagy történelmi múlttal büszkélkedő Kevevára (Ковин/Kovin) volt.

I. Egy hajdanvolt vármegye: Keve vármegye

A népesedéstörténeti előzmények kapcsán szeretünk hozzátenni, hogy a térség a középkorban, egészen a török hódításig nem Temes, hanem Keve vármegye része volt. Kevevára a vármegye székhelyének számított.

A középkori Keve vármegye fekvéséről A Pallas nagy lexikonának tizedik kötete (1895) megjegyezte, hogy: „*a mai Torontál és Temes vármegye déli részén, a Duna baloldalán, keleten a Karas torkolatáig, nyugaton a Dunáig és a Temesig terjed. Középe táját a terméketlen és néptelen Maksond mezeje foglalta el, melynek csak egy része volt az alibunári és deliblati mocsaras, homokos vidék.*”¹ Györffy György (1917–2000) történész szerint Keve vármegye I. (Szent) István uralkodása (1000–1038) idején létesült.² Ennek ellenére a ránk maradt írásos források először

csak 1201-ben említik meg – mint vármegyét; majd 1238-ban – mint várispánságot.³ Számunkra népesedéstörténeti szempontból kiemelendő, hogy az ún. „*vegyes házi királyok*” uralkodása (1301–1526) alatt egyre jelentősebb lett a pravoszláv vallású szerbek száma a térségben. A népesség már (Luxemburgi) Zsigmond magyar király regnálásától (1387–1437) kezdve sokat szenvedett a török betörésektől. Áruklódó jel, hogy a vármegye főispánjainak neve 1439-től már nem ismeretes. A török veszély feltehetően már az állam- és közigazgatásra, a mindennapi életre is rányomta a bélyegét. Az ország határán fekvő Keve vármegye területén a 15. század közepén hatvanhat falu, további három város (Barlod [Barlad], Kevevára, Pancsaly [Pancsova]) és három vár (Dombó, Kevevára, Tornistya) állt.⁴

A 15. század második felére válságossá vált a vármegye helyzete. Hiába rendelte el az 1478. évi országgyűlés a térség megerősítését, az 1551/1552 körül török kézre került. Temesvár (1552), majd Gyula (1566) végvárainak eleste megpecsételte a terület sorsát, a magyar népessége kiveszett, de a szerb is meggyérült. A török kiűzését követően, idővel Kevevára és környéke a császáriak által felállított katonai határörvidék része lett. „*A katonai határörvidék felosztásával az 1876. XXXIII. t.-c. részint Temes, részint Torontál vármegyéhez csatolta, noha 1872. a magyar akadémia is folyamodott visszaállításért.*”⁵ A középkori Keve vármegyét végül nem

¹ BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. X. kötet (Kacs-Közellátás)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1895. 481. p. (A továbbiakban: BOKOR [X. kötet])

² Györffy György az alábbiakat írta: „*Ami az István kori magyar vármegyék számát illeti, kb. 48 körülhatárolt területtel rendelkező vármegyével számolhatunk; ezek közül 24 volt határvármegye.*” A neves történész ezt követően felsorolta a közigazgatási egységeket, ahol 21-es sorszámmal Keve vármegyét mint határvármegyét említette meg. GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. 3. bővített, javított kiadás. Balassi Kiadó, Budapest, 2000. 209. p.

³ BOKOR (X. kötet), 481. p.; PESTY FRIGYES: *Az eltűnt régi vármegyék. I. kötet*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880. 372. p.

⁴ BOKOR (X. kötet), 481. p.

⁵ BOKOR (X. kötet), 481. p.

támasztották fel. Kevevára és további nyolc település Temes vármegye Kevevárai járását alkotta. A „néhai” vármegye többi települése részben Temes, részben Torontál vármegyéhez került.

II. Az egykori Kevevárai járás településeinek vázlatos népesedéstörténete

Említettük, hogy a Temes vármegye részeként a 19. század második felében felállított Kevevárai járás kilenc nagyközséget számlált: Deliblát (Делиблато/Deliblato), Dunadombó (Дубовац/Dubovac), Gálya (Гай/Gaj), Homokbálványos (Баваниште/Bavanište), Homokos (Мраморак/Mramorak), Kevepallós (Плочича/Pločica), továbbá a járás székhelye, Kevevára, valamint Székelykeve (Скореновац/Skorenovac) és Temessziget (Острово/Ostrovo).

Az egykori járást alkotó kilenc település közül három – Dunadombó, Homokbálványos, Kevevára – bizonyíthatóan középkori eredettel büszkélkedhet. A többi helység „elődeiről” – ha léteztek is akkoriban – nem maradt ránk írásos forrás. Habár a járás területén több őskori, valamint ókori régészeti lelet került elő – tehát lakott helynek számított a térség –, az egykori járás feltehetően legrégebbi helysége maga a járásszékhely, Kevevára – más néven Temeskubin – nagyközség lehetett.

A települések rövid népesedéstörténeti ismertetését az egykori járási székhellyel, Kevevárával kezdjük. A gazdag történelmi múlttal büszkélkedő helységről már a 12. századból maradt ránk adat. III. Béla magyar király (1172–1196) „névtelen jegyzője”, Anonymus leírása szerint már az Árpád-kor előtt is erődítés, illetve erősség állt itt, amely Ajtony vezér ősének, Galádnak a birtokában volt. Első királyunk, I. (Szent) István magyar király ennek helyére építtetett királyi várat. Kevevára – vagy

ahogy a középkorban hívták, Keve – a tatárjárásig (1241–1242) ipari központnak, illetve a Bulgáriába, továbbá a Bizánci Birodalomba vezető kereskedelmi útvonalak egyik jelentős pontjának számított. Földrajzi helyzeténél fogva a hadi útvonalak is érintették.

A tatárdúlás után bár hanyatlásnak indult, de még mindig fontosabb település lehetett. Amellett, hogy Keve vármegye székhelye is volt, (Luxemburgi) Zsigmond magyar király jelentős kiváltságokat adott a helység lakóinak. 1392-ben mentesítette őket a harmincad, illetve a vám fizetése alól, majd 1397-ben „királyi sókamara”-hely is lett, valamint 1405-ben vásárjogot is nyert. Később a „bővérú” magyar király, (Luxemburgi) Zsigmond egyéb kiváltságokkal is elhalmozta a település lakóit: például adómentességgel, birtokadományokkal, továbbá a szabad halászatra és hetivásárok tartására is jogot nyertek.⁶ Nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor vált a helység jobbára „ráczok”, azaz szerbek által lakottá, annyi bizonyos, hogy a kiemelkedő kereskedelmi gócpont a 16. század hajnalára nagyobb számban vonzotta őket ide.⁷ Vára – hol jobb, hol rosszabb állapotban – dacolt az egyre fenyegető török veszéllyel is, amíg végül 1551/1552 körül török kézre nem került⁸ – ekkor egy korszak zárult le a település történelmében. A helységet a török hódoltság időszakában a szerb lakói már *Kubinnak* nevezték.⁹ Megjegyezzük, hogy a vár a történelem viharaiiban elpusztult, napjainkban csak kisebb maradványai láthatók a település határában.¹⁰

A török hódoltság időszakát követően kirobbant osztrák–török háborút (1737–1739) lezáró belgrádi békekötés (1739) elrendelte a település várának lerombolását. Majd a 18. században teljesen átalakult a helység képe is. Mária Terézia magyar királynő (1740–1780) rendeletére az egyik olyan település lett, ahová – az 1760 és

⁶ REISZIG EDE: *Temes vármegye községei*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914. 57. p.

⁷ ПЕСТУ (I. kötet) 1880, 375., 390. p.

⁸ Érdekességként jegyezzük meg, hogy az 1440 körül a településről a török miatt elvándorló szerbség jobbára a Csepel-sziget déli részén, Ráckeven telepedett le. (Megjegyzés: ennek a kapcsolatnak a tiszteletére Ráckeve és Kevevára napjainkban testvérvárosi viszonyban állnak. Hozzáteesszük, hogy Székelykeve ugyancsak Ráckeve testvértelepülése.) Vö. ПЕСТУ (I. kötet). 1880, 375., 385–386. pp.

⁹ REISZIG 1914, 57. p.

¹⁰ Vö. *Kevevára – Kovin, Szerbia, Vajdaság. Temes történelmi vármegye – Keve*. Várak és erődített helyek a Kárpát-medencében. Magyar Várarchívum Alapítvány: <https://varak.hu/latnivalo/index/2013-Kevevara-Keve/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

Kevevára várának romjai

Forrás: *Stari Grad Contra Margum, Kovin*. Dečiji grad: <https://www.decijigrad.rs/atrakcije/stari-grad-contra-margum/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

1770 közötti években – „kiszolgált” német (osztárak) katonákat és családjaikat telepítették le.¹¹ Ekkor a szerbek mellett a német ajkú lakosság is megjelent, illetve bevándorolt a településre. A magyarság – nagyobb számban – csak az 1778/1779 utáni időszakban telepedhetett le itt, azonban idővel – egészen a trianoni békeszerződés aláírásáig (1920) – egyre inkább növelte lélekszámát. Ebben nyilvánvalóan az a tény is segítette, hogy a település – a 19. század nyolcvanas éveiben – járásszékhely lett. A negyedik népcsoport, a románság is beköltözött Kevevára-ra, de hogy konkrétan melyik évre tehető a letelepedése, arra vonatkozóan nincs pontos adat.

Az egykori Kevevárai járás székhelyének templomai a mai napig hirdetik a helység etnikailag és vallásilag színes múltját. A Szent Ark-

angyalok tiszteletére felszentel szerb ortodox templomot 1777 körül építették, ikonosztáza 18. század végi műremek. A településen 2004-ben egy újabb pravoszláv templomot is felépítettek – 2007-ben Szent Stefan Dečanski tiszteletére szentelték fel. A folyóparton egy kisebb ortodox kápolna is áll, amelyet Szent Prokópiusznak szenteltek. Arra vonatkozóan, hogy a régi épületet mikor építették, illetve szentelték fel, nincs pontos adat.¹²

A németek és a magyarok által látogatott, Avilai Szent Teréz tiszteletére felszentelt római katolikus templomot 1829-ben kezdték el építeni, és 1830-ban fejezték be. Napjainkban önálló plébánia, az igehirdetés nyelve a magyar és a horvát. A temetőben egy római katolikus kápolna is található.¹³

¹¹ PEŠTŪ (I. kötet) 1880, 375., 386–387. pp., REISZIG 1914, 57. p.

¹² Ковин. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/kovin/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

¹³ Vö. DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. VI. kötet (Kaán–Kiz). Szent István Társulat, az Apostoli Szentzség Könyvkiadója, Budapest, 2001. 730–731. pp.; ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993. 299–302. pp.; *Kevevára. Déli esperesség*. Nagybecskereki Egyházmegye/Dioecesis Zrenianinensis: <http://www.catholic-zr.org.rs/kevevara/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

A negyedik jelentősebb népcsoport, a román-ság – Szent Illés próféta tiszteletére felszentelt – ortodox templomát pedig 1904-ben építették. A kései építés oka feltehetően abban keresendő, hogy a román ortodox hívek 1873-ig a szerb pravoszláv egyház alá tartoztak, és közös templomot használtak. A románság különválása ezt követően „érett be”. A román ortodox hívőknek a szerb pravoszláv egyház alá való „besorolása” hosszú vitát eredményezett a két ortodox közösség között.

Az egykori Kevevárai járás másik régi helysége Homokbálványos. (Luxemburgi) Zsigmond magyar király 1412-ben az akkor még néptelen pusztát Kevevárának adományozta. Azonban 1428-ban már önálló település volt. Később, a 15. század közepére ismét pusztá lett. Az ezt követő időszakot illetően nincsenek biztos értesüléseink róla. A török kiűzése utáni első császári térképes kimutatás, illetve összeírás (1717) *Malo-Bavaniste* (négy lakóházzal), illetve *Veliko-Bavaniste* (harminc lakóházzal) néven két helységet is említ a helyén. A helységnevekből ítélve jobbára a szerbség vallhatta otthonának. A két rész területét hamarosan a gróf Mercy-féle térképen (1723/1725) csak mint „puszta” jelölték. Akkori neve Palfsanista volt. A 18. század második felében, Mária Terézia rendelete értelmében, 1765 és 1768 között ugyancsak „kiszolgált” német, osztrák katonák és rokonaik letelepedési helyéül jelölték ki. A helyi németség idővel elvándorolhatott, mivel később ismét szerbek által lakott községgé vált a település. A 18. század végén, az 1787 és 1791 között zajlott osztrák–török háború sem kímélte meg a falut és annak lakosságát. A török hadsereg 1788-ban kifosztotta és feldúlta a helységet.¹⁴ A szerb ortodox templom építését 1778-ban fejezték be, és Mária mennybemenetele tiszteletére szentelték fel.¹⁵ Homokbálványos a későbbiekben is jórészt pravoszláv vallású szerbek által lakott település maradt.

Dunadombó nagyközség a középkorban várral is rendelkezett, amelynek pontos helye nem maradt ránk. Pesty Frigyes (1823–1889) történész könyvében említést tett Dombó 15. századi váráról, akkor azt – többek között – még Horogszegi Szilágyi Mihály birtokolta.¹⁶ A török hódoltság időszakát lakott helyként vészelte át a már ortodox szerbek által lakott település. Mária Terézia magyar királynő rendeletének értelmében – 1765 és 1768 között – erre a településre is „kiszolgált” német (osztrák) katonákat telepítettek le, rokonaikkal egyetemben. A német ajkú lakosság azonban hamar elköltözött innen, ekkor szerb határőrök és családtagjaik vándoroltak be, és telepedtek le a faluban. Az 1787 és 1791 között zajlott osztrák–török háború alatt, 1788-ban a török sereg feldúlta a települést. A helység régi ortodox temploma is megsemmisült Dunadombó elpusztítása során, ezért 1790 és 1794 között újat építettek, és Szent Miklós tiszteletére szentelték fel.¹⁷

A Kevevárai járás többi településéről jobbára a török hódoltság végéről vannak adataink. A szerb és román ortodox lakosok által „elegyesen” lakott Deliblát,¹⁸ továbbá a szerb ajkú Gálya, valamint a sajátos fekvésű, jobbára ugyancsak szerbek által lakott Temessziget nagyközség a török korszakot lakott helyként vészelte át.

Deliblát esetében a románok betelepülésének pontos idejéről nincsenek értesüléseink, azonban a szerbek a császári adminisztráció rendelkezései értelmében, Mária Terézia magyar királynő kegyéből, 1770 körül telepedtek le nagyobb számban a településen. Szerbek már korábban is éltek ezen a területen, de akkor még „spontán migráció” keretében érkeztek. „Új” pravoszláv templomukat a régi helyére építették fel 1778-ban. A barokk stílusjegyeket mutató épületet Szent Miklós tiszteletére szentelték fel. A település határában egy szentkút (Vodica) is talál-

¹⁴ REISZIG 1914, 52. p.

¹⁵ Баваниште. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/bavaniste/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

¹⁶ ПЕСТУ (I. kötet) 1880, 377. p.

¹⁷ Дубовац. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/dubovac/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

¹⁸ Делиблато. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/deliblato/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.); Roșu, COSTA: *Bisericile românești din Iugoslavia*. Editura Fundației, Novi Sad, 2001. 34. p.

ható.¹⁹ A román ortodox templomot jóval később, 1925 és 1927 között építették, és a Szentháromság tiszteletére szentelték fel.

Gálya szerbek által lakott település volt, azonban 1765 és 1768 között „kiszolgált” német (osztrák) katonákat és családtagjaikat is letelepítették a faluba, de ők hamar elköltöztek onnan. A szerb ortodox templomot 1770 és 1780 között építették,²⁰ és Urunk mennybemenetelének tiszteletére szentelték fel.

Gályán egy kisebb magyar szórványközösség is él, amely ősei jobbára a 19. század végén, illetve 20. században költöztek a faluba. Az első világháború után viszont csehek is érkeztek a településre.

A két népcsoport a római katolikus felekezethez tartozik. A katolikus templomot 1938 és 1940 között építették, és Szent Vencel herceg, Csehország védőszentjének, illetve vértanújának tiszteletére szentelték fel. Ünnepe napját szeptember 28-án tartják. A liturgikus nyelv a cseh és a horvát. Jelenleg nem önálló plébánia, hanem Kevevára leányegyháza.²¹

A pravoszláv vallású szerbek által lakott Temesszigetre is igyekeztek kiszolgált német, illetve osztrák határőröket, valamint családjaikat letelepíteni. Az 1765 és 1768 között érkezett bevándorlók itt sem tudtak megmaradni, elköltöztek innen, a helység továbbra is szerb ajkú maradt.²² A település „új” ortodox templomát a régi helyén 1925-ben építették, és Szent György tiszteletére szentelték fel.²³ Érdekességként jegyezzük meg, hogy Temessziget azon kevés, egykoron Magyarországhoz tartozó települések közé tartozik, amely napjainkban nem a Vajdaság, hanem Közép-Szerbia, Kostolac község (Градска општина Костолац/Gradska opština Kostolac) része.

Kevepallós nagyközséget először az 1717. évi osztrák katonai kimutatás jelölte Plochika alakban. A helység népesedéstörténete annyiban „egyedi”, hogy a kezdetben szerbek által lakott településre 1765 és 1768 között érkező kiszolgált német ajkú (osztrák) katonák és családtagjaik itt maradtak, nem vándoroltak el. Ennek ellenére a németek – jóval később – kivesztek a településről. A második világháború végén, 1944 őszén egy részük elmenekült. A helyben maradt németekre a jugoszláv partizánok megtorlása várt. Az 1836-ban épített, Szent József tiszteletére felszentelt római katolikus templomot is lebontották. Előbb, 1960-ban csak a tornyát, végül az egész épületet. Ehhez hasonló sorsra jutott a két római katolikus kápolna is, amelyet 1948 után ugyancsak lebontottak.²⁴ A németiség „távozásával” Kevepallós egyértelműen szerb ajkú településsé vált. A Szent Lázár tiszteletére felszentelt szerb pravoszláv templomot 1837 és 1853 között építették. A település határában, Beresztóc (Банатски Брестовац/Banatski Brestovac) irányában egy ortodox szentkút (Vodica) is található.²⁵

Érdekességként jegyezzük meg, hogy Kevepallós határában egy régi téglahíd maradványai dacolnak az idő vasfogával. A híd építésének időpontja vitatott, a „hagyomány” nagy előszeretettel köti Mária Terézia uralkodásához. Ami azonban biztosabb, hogy a térségben a Duna folyam egyik mellékága, a kis Panyóca folyó csordogált, amelynek alkalmasint jelentős volt a vízhozama, ezért is vált szükségessé a felette átívelő híd megépítése.²⁶ A vízfolyásról Martinek Imre a következőket közölte: „A folyócska Dunadombótól (Dubovac) indult kanyargós útjára, útközben érintve Kevevárát,

¹⁹ Делиблато. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/deliblato/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

²⁰ Гaj. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/gaj/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

²¹ ERŐS 1993, 253. p.; Kevevára. *Déli esperesség*. A Nagybecskereki Egyházmegye/Dioecesis Zrenianinensis honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs/kevevara/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

²² Vö. REISZIG 1914, 46. p.

²³ Острово. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/ostrovo/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

²⁴ Székelykeve. *Déli esperesség*. Nagybecskereki Egyházmegye/Dioecesis Zrenianinensis honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs/szekelykeve/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

²⁵ Плочница. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/plocnica/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 22.)

²⁶ Vö. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Pancsova vázlatos népesedéstörténete, különös tekintettel az anyanyelvi és vallási sajátosságokra*. In: Földi András (főszerk.): *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*. LI. évfolyam. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2014. 163. p.

A Mária Terézia híd Kevepallós mellett

Forrás: *Most Marije Terezije – Pločica*. Najlepše iz Srbije: <https://www.najlepseizsrbije.rs/tv-paketi/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

Kevepallóst, Beresztócot (*Banatski Brestovacot*) és Homoliczot (*Omoljicát*), majd Sztarcsovát/*Tárcsót (Starčevót)* elhagyva torkollott a Dunába. Hajózható volt még 1915-ben is. Egy magyar hadászati beszámolóban említést nyert az első világháború idején, a DTD-csatorna megépítésével azonban Dunadombó és Beresztóc közé eső része holtággá degradálódott, idővel pedig eliszaposodott. Mai formájában természeti rezervátumként van jelen Beresztóc és Tárcsó között, megközelítőleg 10 km-es szakaszon.²⁷ Napjainkban (2023) a folyónak már csak a medre húzódik a híd környékén, így a „létesítmény” műemlékvédelem híján, feltehetően, idővel teljesen elpusztulhat.

Homokos nagyközséget csak a 18. század végén alapították. Mária Terézia magyar királynő rendeletére 1770 és 1773 között német és szerb határőröknek és családtagjaiknak jelölték

ki letelepedési helyül. A kezdeti gyér betelepülést 1810 körül jelentős szerb, 1820 körül pedig nagyobb számú német bevándorlás követte. A németek főképp Hessen területéről érkeztek. Az első szerbeket és németeket – 1805-ben – az ortodox felekezethez tartozó románok követték, akik Dézsánfalváról (*Dejan*) érkeztek. Később ismét jelentősebb számú német, illetve román bevándorlás irányult a faluba.²⁸

A szerb pravoszláv templomot 1859 és 1860 között a helyi szerbek és a románok együtt építették. A két népcsoport közös egyházközösséget alkotott 1873-ig, amikor az ortodox románság önálló egyházközösséggé vált. Ekkor a templom – amelyet Szent Száva tiszteletére szenteltek fel – a szerbeké lett. A település mellett egy ortodox szentkút (*Vodica*) is található.²⁹ A románok ortodox templomát 1902-ben építették, és a Szentháromság tiszteletére szentelték fel.

²⁷ MARTINEK IMRE: *Híd az üres folyómeder fölött*. Bánáti Újság. LXVII. évfolyam, 3. szám. (2012. január 18.) Hét Nap Online: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=11206> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

²⁸ BOHLAND, HEINDRICH: *Mramorak Gemeinde an der Banater Sandwüste*. Waiblingen Selbstverlag, 1978. 52. p.

²⁹ Мраморак. A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <https://www.eparhijabanatska.rs/parohije/kovinskonomesnistvo/mramorak/> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

Népesedéstörténeti szempontból fontos kiemelni, hogy az egykori német lakosság – akárcsak a közeli Ferenchalom (Качарево/Kačarevo) „néhai” németisége – egyedülálló módon az ágostai hitvallású evangélikus felekezethez tartozott. Toronyórával ellátott evangélikus templomukat 1886 és 1888 között részben maguk építették.³⁰ A németekre emlékeztető evangélikus templomot, akárcsak a temetőkápolnát, a második világháború után lebontották.

Homokos – ahogy az előbbiekből is kitűnik – etnikai és vallási értelemben „elegyes” falu volt: a lakosság közel fele német, több mint a negyede román, valamivel több mint 20%-a szerb anyanyelvűnek számított. Három templom ékesítette tornyával a városképet: a szerb pravoszláv és a román ortodox templomot a falu közepén, a németek lutheránus templomát a német – legjobban kiépített – településrész szívében építették fel.³¹ A németek kálváriája 1944-ben kezdődött. Egy részük a partizánok elől elmenekült a faluból, de a többség, vesztére, maradt. A német lakosságot amellest, hogy megfosztották vagyonától, jószágaitól, még táborokba is zárták, ahol az embertelen bánásmód, az éhség etc. miatt sokan elhaláloztak. A túlélők nem térhettek vissza lakóhelyükre, Németországba kényszerültek kivándorolni.³²

Az egykori Kevevárai járás legfiatalabb települése Székelykeve nagyközség volt. Székelykeve területe a középkorban is lakott volt, de a népesség idővel innen is kiveszett. Az egykori katonai határőrvidéki adminisztráció – 1869-ben – egy bizonyos Gyurgyevits ezredest bízott meg, hogy a térségben új települést létesítsen. A helység a Gyurgyevó nevet kapta. Első lakói jobbra Torontálból származó magyarok voltak, akik a Duna folyam áradásai miatt nem tudtak megmaradni. Az 1870. évi nagy áradás elmosta a falut, ekkor a magyar családok egy része visszavándorolt oda,

ahonnan korábban érkezett. A helyben maradt magyarok és bolgárok nyolcvan német családdal egészültek ki, amelyek szintén Torontálból – Györgyházáról (Велика Грета/Velika Greda), Szécsenfalváról (Дужине/Dužine) és Zichyfalváról (Пландиште/Plandište) – érkeztek. Az 1876. évi árvíz ismét elmosott mindent. Ezért a telepítés újfent nem lett sikeres. Ezt követően, 1883-ban a magyar kormányzat bukovinai székelyeket telepített a területre. Az 1887-es esztendőre már nyilvánvalóvá vált a kormányzat számára, hogy Gyurgyevo helye a Duna folyam áradásai miatt nem megfelelő. Ezért az új falut – Székelykeve néven – magasabb helyen, Kevepallós és Kevevára határában alapították meg.³³

A helyi székelység a római katolikus felekezethez tartozott és tartozik ma is. Templomukat 1891-ben építették, és I. (Szent) István magyar király (1000–1038) tiszteletére szentelték fel.³⁴ A döntő hányadában magyar ajkú Székelykeve a Kárpát-medence viszonylatában egyedülálló, mivel a „Kárpát-medence legdélebbi magyar pontjának” tartják. A település lakói a mai napig jobbra római katolikus vallású al-dunai székelyek. Az al-dunai – egykoron Bukovinából érkező³⁵ – székelyek azonban nemcsak Székelykeven, hanem a közeli, egykoron Torontál vármegye Pancsovai járásához tartozó Sándoregyházán (Иваново/Ivanovo) – korábbi nevén Nagygyörgyfalván – és Hertelendyfalván (Војловица/Vojlovica) is otthonra leltek. Sándoregyházán az ugyancsak római katolikus bolgárokkal, Hertelendyfalván – egyedülálló módon református vallásúként – az evangélikus szlováksággal élnek együtt. Habár mindkét székely közösség népességszáma megfogyott, ráadásul Hertelendyfalvát beolvasztották a döntő többségében szerbek lakta Pancsova városába, még mindig léteznek a „végeken” az al-dunai székelyek.³⁶ Ortutay Gyula (1910–1978) szabadkai származású néprajzkutató az általa

³⁰ *Evangelische Kirche in Mramorak*. Mramorak: <http://www.mramorak.de/seiten/mamkirch.htm#bau> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

³¹ *Ein dorf mit zwei Namen*. Mramorak: <http://www.mramorak.de/seiten/mkirche6.htm> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

³² *Ein dorf mit zwei Namen*. Mramorak: <http://www.mramorak.de/seiten/mkirche6.htm> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 23.)

³³ GALAMBOS TIBOR: *Székelykeve (Skorenovac)*. Lo Press, Kovin, 2001. 30–49. pp.

³⁴ ERŐS 1993, 405–411. pp.

³⁵ „A kis határu székely községek – Fogadjisten, Istensegits, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva – hamarosan túlnépesedtek és proletarizálódtak. A múlt század második felében többször fölmerült Magyarországon a bukovinai székelyek hazatelepítésének terve.” ORTUTAY GYULA: *Magyar néprajzi lexikon. Első kötet, A–E*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 384. p.

³⁶ Vö. ORTUTAY 1977, 62. p.

szerkesztett Magyar néprajzi lexikon első kötetében a székelység vonatkozásában megjegyezte, hogy „népi kultúrájuk, nyelvi elzártáguk miatt sok archaikus vonást őriztek meg”.³⁷

III. A Kevevérai járás anyanyelvi és vallási statisztikája (1880–1910)

Temes vármegye egyike volt annak a három bánági vármegyének, amelyet 1778/1779-ben, Mária Terézia magyar királynő rendeletének értelmében, ismétlen felállítottak, miután a térség felszabadult az osztrák katonai, illetve polgári adminisztráció alól, és ismét a történelmi Magyarország része lett.³⁸ A katonai határőrvidék azonban, amelyhez a későbbi Kevevérai járás is tartozott, még egy évszázadig külön, katonai igazgatás alatt állt.

„polgárosításával” 1873-ban a térséget Temes vármegyéhez csatolták. Az egyes településekből kialakították az egykori Kevevérai járást, Kevevéra székhellyel.

A Kevevérai járás a történelmi Temes vármegye tizenegy egykori járása közül – az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában – a legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egység volt. Területe: 138 513 katasztrális hold (797,1 km²) volt. A Kevevérai járás területe a történelmi Temes vármegye – 7433 km² nagyságú – területének közel 10,7%-át tette ki.

A járás településeinek száma, illetve a hozzá tartozó települések a négy magyar – az 1880., az 1890., az 1900. és az 1910. évi – népszámlálás alatt nem változott. A négy népszámlálás idején ugyanaz a kilenc település alkotta a Kevevérai járást. A járás neve viszont megváltozott; az első három népszámlálás idején Kubini járás, majd

A Kevevérai járás helységeinek névváltozásai (1880–1910)

	Népszámlálás			
	1880	1890	1900	1910
1.	Deliblát	Deliblát	Deliblát	Deliblát
2.	Dubovác	Dubovác	Dubovác	Dunadombó
3.	Gája	Gája	Gálya	Gálya
4.	Bavaniste	Bavaniste	Bavaniste	Homokbálványos
5.	Mramorák	Mramorák	Mramorák	Homokos
6.	Plosicz	Plosicz	Plosicz	Kevepallós
7.	Kubin	Temes-Kubin	Temeskubin	Kevevéra
8.	Gyurgyevo	Székely-Keve	Székelykeve	Székelykeve
9.	Osztrova	Osztrovó	Temessziget	Temessziget

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Temes vármegye Kevevérai járásának települései előbb a katonai határőrvidék német-bánági ezredéhez, majd az 1838-ban felállított, 1845-től bánági-illír ezred nevet felvett közigazgatási egységhez kerültek.³⁹ A katonai határőrvidék ún.

1910-ben – a magyarosítás eredményeként – Kevevérai járás lett a neve.

Anyanyelvi szempontból a Kevevérai járás településeinek népessége „elegyesnek” tekinthető, azonban az egyes népcsoportok helysége

³⁷ ORTUTAY 1977, 62. p.

³⁸ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén (különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre)*. In: KATONA TAMÁS – KOVACSICSNÉ NAGY KATALIN – LACZKA ÉVA ZITA (szerk.): *Vavró István, a tudós és pedagógus: Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára*. Magyar Statisztikai Társaság – SZIE ÁJK, Budapest–Győr, 2016. 27–39. pp.

³⁹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A katonai határőrvidék vázlatos történelme és „statisztikája”*. In: Bata János (főszerk.): *Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata*. XVII. évfolyam, 3. szám. Aracs Alapítvány, Horgos, 2017. 80–81. pp.

A Kevevérai járás anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	22 262	222	4292	65	3825	9	12 565*		389+895**
1890	27 663	2107	5571	28	4815	3	19	14 518	602
1900	31 718	3283	6643	47	5271	1	20	15 658	795
1910	35 482	5355	6587	42	5705	2	31	16 795	965

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

* Megjegyzés: Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

** Megjegyzés: Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. A Fehértemplomi járás esetében az első érték (389 fő) az egyéb hazai (371 fő) és az egyéb külföldi (18 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

A Kevevérai járás vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	22 262	3185	17 233	1774	30	17	23
1890	27 663	5780	19 486	2135	103	52	107
1900	31 718	7719	21 202	2316	197	101	183
1910	35 482	9484	22 914	2487	279	101	217

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

genként jobbra elkülönültek egymástól. Az 1910. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjában a legjelentősebb népcsoport a szerb volt (47,3%). A második legjelentősebb népelemet a német anyanyelvűek képezték (18,6%). Sorban a harmadik legnagyobb népcsoport a román (16,1%), végül a negyedik helyet a magyar anyanyelvűek „szerezték meg” (15,1%). Az egyéb anyanyelvűek száma (1040 fő) és aránya (2,9%) nem tekinthető számottevőnek. A kilenc település közül hat helységben regisztrált szerb anyanyelvi többséget az 1910. évi magyar népszámlálás. Szerb többségű falvak voltak: Deliblát, Dunadombó, Gálya, Homokbálványos, Kevepallós és Temessziget. Két faluban képezték többséget a németek, ezek: Homokos, valamint a járás székhelye, Kevevéra. A magyarság mindössze egy helységben – Székelykeven – alkotott többségi népcsoportot.

A magyarság a járás öt településén képezett száz főt meghaladó közösséget. Ezek a helységek a szerb ajkú Deliblát, Dunadombó, Gálya és Homokbálványos, valamint a német többségű járási székhely, Kevevéra voltak. A németek négy településen alkottak jelentősebb – száz főt meghaladó – kisebbséget, ezek: a jobbra szerbek által lakott Deliblát, Homokbálványos és Kevepallós, valamint a magyar ajkú Székelykeve. A románság, jelentős népességszáma ellenére, egy településen sem alkotott többséget, azonban jelentősebb kisebbséget képezett a szerb többségű Deliblátton, továbbá a német ajkú Homokoson és Kevevérán. A szerbség jelentősebb számban volt jelen a német többségű településeken, így Homokoson és Kevevérán.

A történelmi Temes vármegye egykori Kevevérai járása

Forrás: KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe. Kiadott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt. Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

A vallásstatisztikai adatok tekintetében az 1910. évi magyar népszámlálás szerint – jórészt a szerb és a román anyanyelvűeknek köszönhetően – ortodox többség érvényesült. A járás népességének 64,6%-a vallotta magát – 1910-ben – a szerb pravoszláv és a román ortodox egyházhoz tartozónak. A második jelentős felekezet a római katolikus volt (26,7%), ennek tagjai jobbára a németek és a magyarok soraiból kerültek ki.

A harmadik jelentősebb felekezet az ágostai hitvallású evangélikus egyház (7%) volt. Az ágostai hitvallású evangélikusok jelentős hányada német anyanyelvű személy volt – döntő arányban Homokos németisége. A többi felekezethez tartozók száma (597 fő) és aránya (1,7%) elenyészőnek számít.⁴⁰ Az egykori Kevevérai járás területén – 1910-ben – legalább tíz ortodox templom állt, ebből kettő volt a románoké, a többi a szerbeké.

⁴⁰ A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. In: *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912. 365. p. (A továbbiakban: 1910. évi magyar népszámlálás, 1912)

A járás területén további három római katolikus és egy ágostai hitvallású templom is a híveket szolgálta.

A Kevevárai járás területén – 1910-ben – 9362 fő, azaz a teljes népesség 26,4%-a beszélt magyarul. Emellett a járás területén 18 412 fő – a népesség 51,9%-a – tudott írni és olvasni.⁴¹

A trianoni békeszerződés a Kevevárai járás teljes területét elvette Magyarországtól, a térséget teljes egészében a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolta.

IV. Kitekintés: Az egykori járás településeinek vázlatos népesedéstörténeti sajátosságai (1920–2011)

A trianoni békeszerződés aláírása (1920. június 4.) óta eltelt száz esztendő alatt jelentős változások mentek végbe egyes települések etnikai és vallásstatisztikai sajátosságainak tekintetében. A 2011. évi – szerb – népszámlálás településsoros adatai szerint a szerbség – az egykori Kevevárai járás – már nyolc településen képezett többséget. Székelykeve kivételével az összes helységben szerb többséget regisztrált a 2011. évi szerb népszámlálás. A románság száma és aránya jelentősen visszaesett Delibláton, Homokoson, de Kevevárán is. A németek viszont a második világháború végén, illetve azt követően teljesen kivesztek azokról a településekről, ahol korábban éltek. A Homokoson élő, jobbára ágostai hitvallású evangélikus német lakosság ugyanúgy járt, ahogy Kevepallós római katolikus németisége. Kevevára német lakossága is eltűnt a második világháború után. A 2011. évi szerb népszámlálás alig mutatott ki német nemzetiségű személyt a térségben.

A szovjet Vörös Hadsereg és a velük karöltve haladó jugoszláv partizánok ebben a három, jobbára németek, illetve németek által is lakott helységben brutális kegyetlenséggel bántak a kezükre került németekkel. A német túlélők, illetve leszármazottaik helytörténeti kutatásai

napjainkban számos nyomtatott és elektronikus fórumon elérhetők. Ezekben a forrásokban sokszor „naturalisztikus” részletességgel, az olvasót megdöbbentő őszinteséggel írnak a három település német népességének „kálváriájáról”. A németek többsége ugyanis nem menekült el a lakóhelyéről. Homokoson 2759, Kevepallóson 1010, valamint Kevevárán 1917 fő került a partizánok kezére.⁴² Nem volt ritka, hogy a partizánok már megérkezésükkor számos helyi lakost kivégeztek. Azonban nagyobb csoportjukat – brutális bánásmód mellett – táborokba zárták. Szörnyűnek hangzik, de a táborokban átélt borzalmak miatt olykor „szerencsésnek” mondhatta magát az a fogságba került német lakos, akit a partizánok egyszerűen föbe lőttek.⁴³ Így legalább megmenekült a további szenvedésektől. A partizánok a fogságába került németek kisebb hányadát szovjet munkatáborokba küldték, nagyobb hányadukat viszont a vajdasági „lógerekbe” vitték. Földrajzi fekvése miatt főképp a rezsóházi táborba (Книћанин/Книћанин) került sok környékbeli német lakos. Itt tömegesen haláloztak el a partizánok kegyetlenségei, bántalmazásai, a téli hideg és fagy, az alultápláltság, a betegségek és járványok miatt. Végül 1948-ban, amikor a vajdasági „lógereket” felszámolták, a túlélők elhagyni kényszerültek nemcsak a lakóhelyüket, hanem egész Jugoszláviát. Településeikre, házaikba a délszláv vezetőség Jugoszlávia különböző részeiről érkező szerbeket költöztetett. Homokoson az ágostai hitvallású evangélikus templomot lerombolták. Ehhez hasonló sorsra jutott Kevepallóson a Szent József, a Boldogságos Szűz Mária jegyese tiszteletére felszentelt római katolikus templom, illetve az egykoron állt két római katolikus kápolna is. Egyedül Kevevára Avilai Szent Teréz szűz és egyháztanító tiszteletére felszentelt római katolikus temploma maradt meg. A templom ma is otthont ad egy kisebb, részben magyar ajkú hívőközösségnek. Az igehirdetés nyelve a magyar és a horvát.⁴⁴

Az egykori járás területén 1920 után két további település létesült. Emánueltelep (Шумапак/

⁴¹ 1910. évi magyar népszámlálás, 1912, 365. p.

⁴² *Station eines Völkermordes. Die Deportation von Deutschen aus dem vormaligen Jugoslawien 1944/45–1949 in die Sowjetunion*: <http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 24.)

⁴³ BOHLAND 1978, 282. p.

⁴⁴ ERŐS 1993, 377–379. pp.

Az egykori Kevevárai járáshoz tartozó helységek nemzetiségi adatai (2011)^{***}

Település	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
Deliblát	2 939	54	3	–	390	5	2 158	329
Dunadombó	1 188	17	9	...	13	...	926	...
Gálya	2 929	115	37	3	2 298	...
Homokbálványos	5 820	29	15	5	4 894	...
Homokos	2 690	49	6	...	348	3	1 981	...
Kevevára	13 515	700	19	12	352	40	10 706	1686
Kevepallós	1 794	20	6	...	3	3	1 675	...
Székelykeve	2 354	1972	5	...	155	...
Temessziget	646	636	...
Emánueltelep	161	38	4	...	70	...
Kisbálványos	332	7	3	...	287	...

Megjegyzés: A „...” jelölés esetén adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, emiatt az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába – jelen esetben – az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. Forrás: *Serbia. Ethnic composition, all places: 2011 census*. Population Statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/serbia-ethnic-loc2011.htm> (Letöltés ideje: 2023. augusztus 24.)

*** Emánueltelep és Kisbálványos utóbb keletkezett, 1920 előtt még nem voltak önálló települések.

Šumarak) korábban Dunadombó külterülete volt. Emánueltelep népességének 23,6%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek 2011-ben. (Árulkodó, hogy ez az érték az anyanyelvi adatok esetében rosszabb [9 fő]. Ez a megállapítás, sajnos, a többi település magyar anyanyelvi ada-

tai viszonylatában is igaz. Ezek szerint a magyar nemzetiségűek nagyobb hányada inkább a szerb nyelvet használhatja a mindennapokban.) Kisbálványost (Мало Баваниште/Malo Bavanište) 1947-ben alapították, amikor Dél-Szerbiából érkező szerb lakosokat telepítettek oda.

V. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1882

A magyar korona országainak helységnévtára. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1892 (Az 1890. évi népszámlálás eredményeit is tartalmazza.)

A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként. In: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902

A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. In: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912

BOHLAND, HEINDRICH: *Mramorak Gemeinde an der Banater Sandwüste*. Waiblingen Selbstverlag, 1978

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. X. kötet (Kacs–Közellátás)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1895

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VI. kötet (Kaán–Kiz)*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2001

ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993

GALAMBOS TIBOR: *Székelykeve (Skorenovac)*. Lo Press, Kovin, 2001

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Pancsova vázlatos népese-déstörténete, különös tekintettel az anyanyelvi és vallási sajátosságokra*. In: Földi András (főszerk.): *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*. LI. évfolyam. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2014

GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén (különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre)*. In: KATONA TAMÁS – KOVACSICSNÉ NAGY

KATALIN – LACZKA ÉVA ZITA (szerk.): *Vavró István, a tudós és pedagógus: Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára*. Magyar Statisztikai Társaság – SZIE ÁJK, Budapest–Győr, 2016

GYÉMÁNT RICHÁRD: *A katonai határőrvidék vázlatos történelme és „statisztikája”*. In: Bata János (főszerk.): *Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata*. XVII. évfolyam, 3. szám. Aracs Alapítvány, Horgos, 2017

GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve*. 3. bővített, javított kiadás. Balassi Kiadó, Budapest, 2000

KOGUTOWICZ MANÓ: *Temes vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából*. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt., Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

ORTUTAY GYULA: *Magyar néprajzi lexikon. Első kötet, A–E*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977

PESTY FRIGYES: *Az eltűnt régi vármegyék. I. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880*

ROȘU, COSTA: *Bisericile românești din Iugoslavia*. Editura Fundației, Novi Sad, 2001

V. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

A Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/>

A Nagybecskereki Egyházmegye/Dioecesis Zrenianinensis honlapja: <http://www.catholic-zr.org.rs/>

Kevevára – Kovin, Szerbia, Vajdaság. Temes történelmi vármegye – Keve. Várak és erődített helyek a Kárpát-medencében. Magyar Várarchívum Alapítvány: <https://varak.hu/latnivalo/index/2013-Kevevara-Keve/>

MARTINEK IMRE: *Híd az üres folyómeder fölött*. Bánáti Újság. LXVII. évfolyam, 3. szám. (2012. január 18.) Hét Nap Online: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&id=11206>

Most Marije Terezije – Pločica. Najlepše iz Srbije: <https://www.najlepseizsrbije.rs/tv-paket/>

Mramorak: <http://www.mramorak.de/>

Serbia. Ethnic composition, all places: 2011 census. Population Statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/serbia-ethnic-loc2011.htm>

Stari Grad Contra Margum, Kovin. Dečiji grad: <https://www.decijigrad.rs/atrakcije/stari-grad-contra-margum/>

Station eines Völkermordes. Die Deportation von Deutschen aus dem vormaligen Jugoslawien 1944/45–1949 in die Sowjetunion: <http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf>